

URALKODÓ IRÁNYZATOK A MILLENNIUMI KONGRESSZUSON.

A kik a millenniumi egyetemes tanügyi kongresszuson résztvettek, bizonyára még most is kellemesen emlékeznek vissza arra a lelkes hangulatra, a mely az összes résztvevőkre kiterjeszté uralmát. Akkor nem is értünk rá, nem is akartuk, de nem is tudtuk volna ezt a hangulatot elemezni, nem volt meg hozzá az áttekintés lehetősége. Most, hogy a kongresszus naplója megjelent, módunkban áll már tüzetesen számbavenni azokat az áramlatokat, melyekből azon hangulat összetevődött. Ugy, a mint a Napló tanulmányozása közben az egyes áramlatok előtérbe nyomultak, uralkodókká lettek s ezzel a kongresszusnak jellemét megadták, úgy a mint előttem ez a jellem ezekből az uralkodó vonásokból megalakult, szándékozom azt a t. Társasággal megismertetni.

Hogy jobban ki tudjam domborítani a kongresszus arculatát, először két *negatív jellemvonásra* akarok rámutatni.

A kongresszust megelőző évtizedben két tárgy foglalta le majdnem teljesen az időszakos iskolai sajtót: az *anyag* ügyek és a *szervezeti kérdések*. Annyira túlnyomó és általános volt ezen áramlatok uralma, hogy nem lett volna meglepő, ha a kongresszust is lefoglalják maguknak. Ámde, a kik ettől tartottak, azokra kellemes csalódást hozott a kongresszus. Ezek a kérdések nagyon is a háttérben maradtak.

Az anyagi ügyeket illetőleg nem azért emelem ki ezt a háttérbeszorulást, mintha azoknak javítását nem tartanám épen a köznevelés érdekében is elsőrendű szükségnek, vagy mintha az erre való törekvést méltatlannak itélném a közoktatásügy munkásaihoz. Hiszen mi mindnyájan meg vagyunk győződve, hogy jelenlegi viszonyaink között az a leghathatósabb közoktatási politika, a melyet számokban lehet kifejezni s a melyet jelenlegi miniszterünk

oly hatalmas arányokban folytat, hogy a közoktatásügyi költségvetés emelkedését évenként a millióval lehet mérni.

Nem hiányzanak az anyagiakra vonatkozó javaslatok teljesen a kongresszus tárgyalásaiból sem; hiszen hypokrizisnek, vagy legalább is mesterkéeltségnek tűnnek föl teljes hiányuk, de csupán két indítványnak volt közvetlenül ez a tárgya, és ha mind összeszednők azokat a helyeket, a melyek ezt mellékesen érintik, együttesen sem tennének ki a 100 íves naplóban egy félívet. A hol fölbukkantak is ezek a kérdések, nem mutatkoztak népszerűeknek, a tárgyalás átsiklott rajtuk. Jellemző eset, hogy a midőn Balogh Péter — az «Erkölcsei nevelés»-ről szólván — ezen legideálisabb cél elérhetésének egyik föltételül kimondatni kívánta, hogy «a tanítók és tanárok anyagi és erkölcsi javadalmazását emelni kell», indokolván ezt épen az ő ismert ideális fölfogásából eredő meggyőződésével, hogy a nevelői hatás érvényesítéséhez egy derült és harmonikus lelkületű ember egész energiájára van szükség, — a kongresszus illető szakosztálya, az előadó hozzájárulásával is, ezt a pontot tárgyalás nélkül mellőzte a határozati javaslatból.

Ezek a vonások megint arról tanúskodnak, hogy minden magyar ember lelkében él az ideális elhatározásokra való hajlam, úgy hogy a hol sok magyar gyűl össze, az egyéneknek ez a közös érzete okvetetlen uralkodó hangulattá tevődik össze, a mi a magyar gyülekezeteket jellemző emelkedettséget hozza létre.

A megelőző évtized másik uralkodó irányzata a *szervezeti kérdések* kedveltsége volt. Az egységes középiskola tervének fölvetése nyitotta meg a zsilipet, a melyen aztán áradatként zuhogott a legtarkább tervezetek sokasága. Bármily óvatos mérséklettel körülírva jelent meg először az egységesítés terve, ez nem gátolta, hogy az egyféle középiskola százféle terve mellett föl ne bukkanjanak a mindenféle iskolára kiterjedő még egységesebb tervek, s így tovább, ebben az irányban egészen a cigány superlativusig, a legeslegeségesebb iskoláig. Az egységesben levő üdvös alap gondolat olyan tulhajtásai, a melyek már dogmának tekintik azt a tételt, hogy: annál tökéletesebb, minél egységesebb. Mintha pl. az embernél tökéletesebb szervezet volna a majom, mert az embernek keze van, meg lába, míg a majomnak csupa keze. Volt ennek az áramlatnak — habár negatív — eredménye. Az a sokféle alak, a melyben a tervezők az egységes középiskola képét mutogatták, azt a meggyőződést kellett hogy ébreszsze, hogy meg kell várni, a míg

a szétágazó irányzatok újból összehajlókká lesznek, addig pedig a gyökeres reform helyett a symptomatikus kezelés módszerére térni át. De másfelől a szervezeti kérdések tulsulyra vergődése határozottan káros hatású a közszellemre. Az ember nagyon hajlandó önmagán kívül keresni a hibát. Ez a hajlam kielégítést talál és fölhízik rajta, ha a szervezet hibáit állíthatja előtérbe. Ezzel jól el lehet altatni az egyéni lelkiismeretet. Pedig éppen az iskola az az intézmény, a melyben a legtöbb fordul meg a tanító egyéni munkáján. Ez meghozza a maga gyümölcsét az alkalmatlan szervezet bilincsei között is, és a legtökéletesebb szervezet is üres keret marad a nélkül. Szerencsés összetalálkozás, ha a siker ezen két föltétele harmonikusan egészíti ki egymást s ezen összhang létesítése mindig méltó tárgya marad a tanítóság törekvéseinek, de a szervezeti ügyek majdnem kizárólagos kultiválása csak akkor volna okadatolt, ha az iskola belső életének munkáiban annyira tökéletesek volnánk, hogy ezen a téren már nem akadna mire tanítsuk egymást, vagy pedig, ha a szervezet leküzdhetetlen akadályokat vetne munkálkodásunk elé. Egyik eset sem áll nálunk s a szervezeti kérdések uralkodásának legfőbb oka marad a divat, s talán még a nagymértékű elégtelenség.

A kongresszus meghozta a kedvező fordulatot. A külső szervezet helyett az iskola belső életére irányuló kérdések vették át az uralmat. És hogy ez a fordulat nem ideiglenes volt, hanem kezdete egy tartós irányzatnak, arról tanuskodnak az iskolaügyi sajtó utolsó évfolyamai, a melyeken a szervezeti kérdések ép úgy kezdenek eltűnedezni a methodikai cikkek között, mint a hogy ezek tűntek el amazok között a kongresszust megelőző évtizedben.

Kivételt tesz az új irányzat alól két szakosztály, a melyek tárgysorozatát túlnyomólag szervezeti kérdések töltötték ki. Ezek: a polgáriskolai és a kereskedelmi iskolai szakosztályok. De ezeknél teljesen megokolt a dolog, mert legégetőbb kérdésük éppen az, hogy szervezetüket végre megtalálják. Nem arról van a szó, hogy miféle szervezet lehet inkább alkalmas céljuk megközelítésére, hanem kérdésessé volt téve maga a cél, a melyet keresniök kell. Ez pedig lényeges akadálya a határozott előrehaladásnak. E két iskola szervezetének bizonytalansága szorosan összefügg egymással, bár az egyik fél most még szereti ezt az összefüggést elhomályosítani. Ez a kérdés együttesen lesz majd megoldható.

A polgáriskolai szakosztály tárgyalása a szervezet kérdése-

ben határozottan sikeresnek mondható. Határozott sikernek kell tekinteni azt, hogy a polgáriskolai tanárság azon két tábora, mely hosszú ideig szemben állott egymással, külön egyesületekbe csoportosulva, épen az iskola célját illetőleg is eltérő fölfogással s kivált régebb olyan irányzattal, a mely az eltéréseket ellentétte igyekezett fokozni, már a kongresszust megelőzőleg is közeledett egymáshoz s a kongresszus végre nemcsak közös táborban, hanem közös meggyőződésben is egyesítette őket. Közel 200-an vettek részt a polgáriskolai szakosztályban s egyhangulag hozták azokat a határozatokat, a melyek a polgáriskolának organismusunkban betöltendő helyét írják körül. A cél megállapításában így létre jött a megegyezés, a célravezető szervezetre vonatkozólag is csak árnyalatbeli különbségek mutatkoznak. Némelyek hajlandók ezen árnyalatbeli eltérésekben jelentékeny különbségeket látni, de hogy nem azok, tanúsítja az, hogy valamennyi nézet egy közös meggyőződésben forr össze, s azt vallja alapjáúl, hogy a polgáriskola ugy, a mint azt Csengery a törvénybe belevitte és későbbi irataiban értelmezte, helyesen volt concipiálva s a hiányok okát abban kell keresni, hogy az életbe való átvitelkor bizonyos lényegesen szükséges életföltételek magtagadtattak tőle.

A polgáriskola szervezete a közel jövőnek egyik legfontosabb kérdése lesz. Ideje volt, hogy a döntés elé az illetékes tényezőknek legalább egyike: a polgáriskolai tanárság a lényegben megállapodott egyetértéssel menjen.

A kereskedelmi iskolák szervezetének kérdése a kongresszuson sem tudott kibontakozni chaoticus állapotából. Körülbelül olyan egyenetlenség mutatkozott ugy a cél, mint a szervezet fölfogásában, a milyen 6—8 év előtt a polgáriskolákról uralkodott. Ez utóbbinak tisztázódása biztató példa lehet, hogy a kereskedelmi iskolákra nézve is meghozza a jövő első sorban a bennük működő szakemberek egyetértését. Épen a polgáriskolai kérdés megoldása fogja ezt lehetségessé tenni.

Vázolván ezekben azt a szűk helyet, a melyre az addig uralkodott anyagi és szervezeti kérdések visszaszorultak, rátérek a kongresszus pozitív jellemvonásaira.

A külső szervezet helyett, *az iskolai belső élet szervezetének* kérdése vette át az uralmat. De ennek sem minden ága. Már *Alexander Bernát*, a kinek egyik összes ülésén ezen kérdés tárgyalása volt feladatául tűzve, fejtegetését csak egy kérdésre szorította,

mert ebben látja az iskola főczélját kifejezve. Azt a kérdést veti föl és fejtí ki, hogy «az iskola belső életének *erkölcsi* része rendben van-e?»

És az *erkölcsi nevelés* kérdése, a mit Alexander a maga előadásában így kiemel, kiemelkedik az egész kongresszuson. Nemcsak azokban a magukban is jelentékeny számú előadásokban, a melyek czímükben is ezt a tételt viselik, hanem majdnem valamennyi értekezés és fölszólalás, a melynek tárgya vonatkozásba hozható ezzel a kérdéssel — és nagyon sok van ilyen — mind sürgeti az erkölcsi nevelést. Az előadók tulnyomó része derék ember nevelését követeli az iskolától, nem pedig sokat tudóét. Az iskola nevelői feladatának ezen kidomborítása nem csupán a Herbart eszméinek terjedésére vezethető vissza. Közviszonyaink képe, a multak hagyományainak föléledése, s jelenlegi iskoláink életében szerzett tapasztalatokból alakult egyéni meggyőződés látszik nyilvánulni az egyesek fölszólalásaiban, s a megokolások többnyire a nemzet erkölcsi erejének fölélesztését és gyarapítását hozzák föl, mint a mely megköveteli az iskolának ilyen irányú működését.

Igen sok volna mindezeket fölsorolni, sőt összefoglalni is, de a t. Társaság engedelmével rá akarok mutatni legalább vázlatosan azokra a megegyezésekre, a melyek e kérdést legteljesebb összefoglalásban tárgyaló előadásokban föltűnnek. Ezek az előadások: *Alexander B.*-nak már említett értekezése, melyet az összes ülésen adott elő, továbbá *Balogh Péter*-nek «Erkölcsi nevelés az iskolában» czimű előadása az általános és iskolai pædagogiai szakosztályban; *De Gerandó Antoniná*-nak és *Geőcze Saroltá*-nak a nőnevelési szakosztályban tartott előadásaik «A leányok erkölcsi nevelése az iskolában» czímmel, különösen a Geőczéé, a kinek más szakosztályokban tartott előadásaiban is az erkölcsi nevelés követelése uralkodik.

Erős színekkel festik mindnyájan a mai iskolák mulasztásait. «Sivár, rideg, lelketlen a mai iskolai élet, és a főczélt eltéveszti.» «Mert hiába minden, a fő mégis az erkölcsi élet, ez az a táplálék, mely minden más erőt táplál.» (Alexander). «A mai iskola folytonosan csak tanít; igazgatók, főigazgatók, miniszteri rendeletek mind csak a tanulmányi eredményt sürgetik; a tanárok egymást licitálják tul a tudás nagyságának a mutogatásában». «Végzetes tévedés! Vigyen bár magával a tanuló sokkal kevesebb ismeretet

a mainál, de azt aztán tudja sokkal jobban; főleg pedig vigyen magával nemes erkölcsi hajlamokat, lelkesedést a szépért és jóért, tiszteletet a tudomány és műveltség áldásai és bajnokai iránt; vigyen magával egészséges főt és szívet; sokkal jobban be fogja tölteni hivatását az életben; sokkal tevékenyebb részt fog venni kora kulturmunkájában.» (Balogh). És a nőkre vonatkozólag mondja Geőcze: «A családi élet bomlását s a családalapítás nehézségét nem a szegénység okozza, . . . hanem okozza az, a mi a nélkülözést elviselhetetlenné teszi: a zabolátlan vágyak, a kötelességérzet hiánya és a féktelen önzés, mely immár a fiatalságot is megmetyelyezte, szóval: az erkölcsi alap elégtelensége. Építsük ki ezt az erkölcsi alapot és meg fognak a bajok szünni maguktól.»

Természetesen nagy súlyt helyez mindhárom előadó a nevelés legfőbb tényezőire: a tanító bánásmódjára és példaadására. Itt azonban csak *a tanítással közvetlenebb összefüggésben álló* eszközök fölemlítésére akarok szorítkozni, mert a mi viszonyaink között, externatusos rendszerünk és zsfolt iskoláink mellett, ezeket lehet legszélesebb körben érvényesíteni.

Munkára nevelni, ez a főtételük. Azt követeljük ma az ember-től «*hogy munkára termett, munkabíró legyen, és a munka fogalmát oly tág értelemben szeretjük venni, hogy benne minden, a mit becsesnek tartunk, elférhet: a munkához szükséges értelmi készültség és ügyesség, akarat és erély, és a mi a munka szentesítése: a közösségre való tekintet, a közérdek és magánérdek harmoniája, a hol pedig szükséges, a magánérdeknek a közérdek alá rendelése a haza önzetlen, odaadó szeretetében.*» «Az igazi munka: az igazi erkölcs; az igazi tudás mindig munkából ered s munkává lesz.» «Egyetemes ideálnak csak az erkölcsileg megnemesített munkát tekinthetjük, akár anyagi az, akár szellemi s ez az ideál lesz domináló szempontja a XX. század iskolaügyének.» (Alexander). — «. . . minden azon fordul meg, hogy a tanulót igazi odaadó cselekvésre tudjuk birni.» «A tanulás már igazi cselekvés, melylyel a tanuló önmagának, szüleinek és hazájának tartozik; igazi önfeláldozást, kitartást, akaratot, nemes odaadást kívánó nagy munka.» (Balogh). — Végül Geőcze a «Női kézimunka tanfolyamokról» tartott előadásában a női munka anyagi előnyeiről szólván, így folytatja: «én azonban még ennél is fontosabbnak tartom azt az erkölcsi befolyást, melyet a nők szorgalma a családok erkölcsi életére gyakorol. . . a munka által elfoglalt lélekben

az erkölcsi gyom nem találja meg fejlődése föltételeit; a munka által igénybe vett lelkierek sokkal inkább egyensúlyban vannak, hogysen a lélekben akár a beteges képzelgés, akár a hiúság vagy egyéb ilyes, a mi az erkölcsi romlásnak szülbánya, túlsúlyra juthatna. A munka a lélek egészségét ép ugy fentartja, mint a testét; az ép lélek pedig nem hajlik a rosszra.»

A munkára nevelésnek fötényezője a helyes módszer. Élesen kikelnek az előadók a fölületesség ellen, melylyel szemben Alexander rámutat a magyar nép erkölcsileg is jellemző kifejezésére, a midőn az igazi tudást *«becsületes tudás»*-nak nevezi. «A gondolkodásnak egy pontra való szegezése, a szellemi erélynek fölkeltése, a megértés akadályaiaval való türelmes küzdelem, a szorgalom erősítése, egyszóval a becsületes tanulás szokásai oly szellemi habitust adnak az ifjúnak, mely erkölcsi mivoltát is formálja.» (Alexander). — Legtüzetesebben Balogh fejtegeti a kérdésnek ezt a részét. «A tanulás módja a *cselekvés módja*, a mely ennél fogva nemcsak közvetlen kifolyása a jellemnek, hanem irányítója is. A tanítás helyes módja nemcsak az ész képzésének jó útja, hanem egyúttal szoktatás az igaz, őszinte, lelkes, nagyratörő eljáráshoz cselekvéseinkben, óvatosságához és igazságosságához ítéleteink nyilvánításában.» Azután részletesen kifejti Herbart szellemében a genetikus módszer nevelő hatását, a mely a tanuló öntevékenységet a tanítás közben a lehető legteljesebb mértékben igénybe veszi. — Geöcze pedig a leányok tanításában követeli, hogy «Szoktassa rá a gyermeket az erőkifejtésre, tanítsa meg erősen akarni, állítson eléje nehézségeket, miket csak minden ereje összeszedésével győzhet le. Ideje már felhagynunk a modern pädagogia ama végzetes tévedésével, mely szerint mindent könnyűvé akarunk tenni a gyermekre nézve. S mi az eredmény? Hogy az erőfeszítéshez nem szoktatott elme megszokja a játékot és a komoly munkára képtelenné válik.»

A munkásság vezetőjéül egységes erkölcsi világnézetet kell az iskolának kifejlesztenie. Ezen világnézetet mindhárom előadó ugy formulázza, hogy: *az akarat a közösség munkájában való részvételre irányuljon, az egyéni érdek tudja és akarja magát a közösség érdekének alárendelni.* Balogh a közösség fogalmának nem szab határozott korlátot. Alexander szerint: «Nemzetéért élni az erkölcsiség legmagasabb foka.» Geöcze a nőkre nézve a családra szorítja, de ebben a szük körben nagyobb fokú önmegtágadást kíván:

«A férfitől elég, ha annyit tesz meg, a mennyivel tartozik; a nőnek többet is meg kell tennie, s nem parancsszóra, nem kényszerűségből, de önként, örömmel, nyájasan. Ez a női önfeláldozás.» Ennek a világnézetnek kialakításában is nagy szerep jut a *helyes módszernek*.

Legfőbb hátráltatója pedig a *tulterhelés*, a melynek forrását az előadók a század materialistikus irányzatában ismerik föl, és találó szóval *didaktikai materialismusnak* neveznek. A sok és sokféle ismeret alaktalan halmazából nincs idejük kialakulni az egyéni meggyőződéseknek, nem fejlődik ki az ítélőképesség, pedig ez a föltétele a *tudatos* erkölcsi életnek. Viszont azonban az ismerethalmozás ellentétele, a *puszta intellectualis formalismus* sem alkalmas arra, hogy erkölcsi világnézetet építsen föl. «Az erkölcsi nevelés előtt épen nem közömbös dolog, micsoda képzetekkel, gondolatokkal, nézetekkel telik meg a növendék lelke, mert azoktól függ gondolkodása és cselekvése módja, azoktól függ jelleme.» (Balogh). «Erkölcsi erőnek az egyénben a gyakorlati életre irányuló ösztöneinek, törekvéseinek, érzéjainak összeségét értjük s ezeknek gazdag harmoniájában keressük az erkölcsi élet kiválóságát.» (Alexander). — Ezen két előadó azután behatóan tárgyalja a *tanterv* és abban az egyes tantárgyak szerepét a nevelő oktatásban. — Balogh — bár nem akarja kicsinyelni a természettudományok hatását — röviden siklik át rajtuk, s a főszerepet a humanioráknak, főleg az *irodalmi és történelmi* oktatásnak adja: «míg a természettudományok csak alapot szolgáltatnak cselekvéseinkhez, a humaniorák valóságos példákat nyújtanak, lelkesítő, elragadó példákat». Ha szabad volna a referensnek véleményt nyilvánítania, megjegyezném erre, hogy az «alap» elébe nem egészen talál a «csak» szócska, és hogy a ki a genetikus módszer nevelő erejét olyan erőteljesen kiemeli, attól nem egészen következetes, hogy az ezen módszer legszigorúbb alkalmazására módot nyújtó tárgycsoportnak nevelő hatását második sorba helyezi. Inkább azzal látom okadatoltnak ez idő szerint ezt a másodsorba helyezést, hogy tanáraink most még nagyobb mértékben ismerik, mint a milyenben *gyakorolják* a természettudományok tanításának helyes módszerét, a mely módszer fáradtságos és nehéz, s ez a nehézség ritkán részesül segítő méltánylásban az iskolafentartók részéről.

Alexander a többi tárgynak rövid, de kellő méltatása mellett a *történelmi oktatásnak* szánja a főszerepet az erkölcsi nevelésben.

Nem csupán a nagy példák kedvéért, hanem főkép, mert a nemzeti összetartozás érzetét fejlesztí. «A történetből tudom meg, hogy milliók voltak és lesznek, kikkel vérbeli, érzésbeli rokonságban élek, kik értem is éltek, kik nélkül nem lehetnék az, a ki vagyok.»

Föltünhetik, hogy nem annak a tárgynak juttatják a főszerepet, mely az erkölcsöt címében is viseli, a *hit- és erkölcstannak*. Ném azért, mintha az előadók nem tartanák a vallásos hitet a legfőbb erkölcsi szabályozónak, hanem mert a mai iskolai hitoktatástól nem tudják várni, hogy az célját, a vallásos hit kifejlesztését csakugyan elérje. Minél inkább nélkülözhetetlennek tartjuk ezt, annál leverőbb hatással lehet ránk az iskolai hitoktatás mai állapotának szemlélete, s még kiméleteseknek fogjuk találni azokat az éles szavakat, melyekkel az előadók ezt az állapotot jellemzik. «Természetes, hogy a vallás alapelveihez a pädagogiának semmi köze; de az már épen nem természetes, hogy a vallástan még módszeres kezelés tekintetében is valóságos «noli me tangere». A tananyag megválasztásában és beosztásában semmi tekintet nemcsak a többi tárgyakkal való kapcsolatra, hanem a gyermeki lélek fejlődésének legelemibb törvényeire sem; a tanítás az újabb pädagogiában többnyire egészen járatlan hitoktatók kezébe, minden módszeres eljárás arculcsapásával, észnélküli emlékelésre szorítkozik. Ennek esnek áldozatul a bibliai történetek is, az erkölcsi és művelődéstörténeti tanulságok eme dús gazdag forrásai. De sőt ennek esik áldozatul maga a vallásos érzület is, az emberi érzelmeknek eme legmagasztosabbika, az erkölcsi nevelés egyik legerősebb támasza.» (Balogh). — Hasonló értelemben nyilatkozik Alexander is, Geöcze pedig — talán resignatióból — nem is említi a hittant, midőn arról beszél, hogy mi módon lehet tanítás közben a vallásos hitet ápolni.

Sürgetik a hitoktatás rendezését. És valóban, ez az erkölcsi nevelés szempontjából annyira fontos tárgy most gyakran elvész, sőt kontár kezek durva érintése gyakran elfonnyasztja a vallásos hit kényes növényét. Nagy szolgálatot tehetne a Pädagogiai Társaság, ha mint független tudományos testület mozgalmat indítana s a felekezeti hatóságok figyelmét a hitoktatás hiányaira irányítaná.

Kissé hosszasan időztem ennél a kérdésnél, de ebben akartam föltüntetni a kongresszus fő jellemvonását s másfelől tanulságosnak tetszett előttem párhuzamosan egymás mellé állítani

három előkelő szellemnek fölfogását ebben a kérdésben, s rámutatni a bennük nyilvánuló megegyezésre.

Kevésbé nyomul előtérbe, de mégis mindenütt kiérezhető jellemvonása a kongresszusnak az *iskola nemzeti szellemének követelése*. Ez lényegében nem is különül el az erkölcsi nevelés általános kérdésétől, mert a hazafias érzés integrans része az erkölcsi jellemnek, s a hol ez a többi erkölcsi készségekkel együtt tárgyalatik, szélesebb helyet már azért sem foglal el, mert a mint Alexander mondja: «Egyet még sem felejtettek még el iskoláink, a hazafiai érzés tiszteletben tartását. Erkölcsi érzéseinknek ez a mélységes forrása még nem apadt el . . .»

De különálló kérdéssé lesz, mikor abból a szempontból tekintjük, hogy *a nemzetellenes áramlatokkal szemben hogyan biztosíttassék a nemzeti szellem érvényesülése?* Ebből a szempontból tárgya volt a kérdés az összes üléseknek is (Berzeviczy, Sebestyén), a szakosztályok közül pedig — a viszonyok természeténél fogva — a népoktatásiakban tárgyalatott: a tanítóképző szakosztályban és az V. egyetemes tanító gyűlésen, mely a kongresszus népiskolai szakosztálya volt.

A nemzeti irány biztosítását nagy egyhangúsággal mindnyájan az állam befolyásától várják; a nemzetellenes áramlatok elfojtását föltétlenül mindnyájan az állam jogául követelik; hogy pozitív irányban az állam milyen mértékben avatkozzék be, erre a javaslatokban és fölszólalásokban több fokozat különböztethető meg, egészen az iskolák teljes államosításáig. Egy konkrét indítványban összetalálkoznak úgy Berzeviczynek és Sebestyénnek az összes üléseken tett határozati javaslatai, valamint a tanítóképző intézeti és a népiskolai szakosztályok határozatai, s ez: *a tanítóképesítés államivá tétele*.

Az egész kérdés fölfogását, ugy, a mint ez a tanítógyűlésen Földes Géza és Száva János, a tanítóképző szakosztályban Radó Vilmos javaslataiban és megokolásaikban is nyilvánul, legtalálhatóbb rövidséggel a Sebestyén Gyula szavaival lehet kifejezni. «A nemzeti eszme nélkül a modern jogállam fenn nem állhat . . . Ez az államhatalom kérdése . . . A nemzeti eszmét fentartani — ezt egyes egyedül az iskola teheti; s mint ilyen . . . az iskola állami funkciót is végez. A nemzeti eszmét az iskolától elválasztani nem lehet s az iskolát nem lehet elválasztani az állami hatalomtól. — De . . . a közoktatás szabadsága az államnak min-

denek felett álló követelményeivel nem ellentétes, nem incongruens, sőt nagyon jól összeegyeztethető. Az állam meghagyhatja bárkinak a kezén a közoktatást, azaz taníthat bárki; *de az államhatalomból kifolyólag*, csak úgy és csak akképen, hogy az állam akarata mindenkor érvényesülhessen és semmi, a mi az állam akaratával ellenkezik, érvényesülni ne bírjon.»

Ezen általános irányzatok mellett egy egészen specialis kérdés nyomul előtérbe, olyan terjeszkedő erővel, hogy határozottan a kongresszus uralkodó irányzatai közé lehet sorolni. Ez a *rajz-oktatás kérdése*.

A mellett, hogy külön rajzoktatási szakosztály volt, mely egyike volt a legmunkásabbnak, a többi szakosztályokban is minduntalan fölbukkan ez a kérdés, vagy külön előadások alakjában, vagy az egyes előadók reflexióiban.

A rajzoktatási szakosztályban az egyes előadások felölelik a rajztanítás anyagát és módszerét az elemi iskolán kezdve, a polgáriiskolákon, leányiskolákon, középiskolákon, ipariskolákon keresztül, egész a műegyetemig. Mindezen előadásokban a rajztanítás céljáról és módszeréről egységes fölfogás nyilatkozik meg, mely mindjárt örvendetesen czáfolja meg Beöthy Zsoltnak azt a kifejezett aggodalmát, hogy a helyes szempont «rajztanításunkban eddig általánosabb érvényre nem emelkedett, sőt emelkedőben sincs.» Az általános fölfogást a következőkben kísérem meg vázolni.

A rajz az emberi szellem megnyilatkozásának egyik módja, a mely érvényesülni törekszik az ősember kezdetleges kísérleteitől kezdve a képzőművészet legfelsőbb magaslatáig. Ezen nyilvánulási mód a többiekkel nem helyettesíthető. Azért a ki a gondolatait ezen a módon kifejezni nem tanulta meg, másoknak így kifejezett gondolatait megérteni is képtelen s így általános képzésében lényeges hiány marad. *A rajz tehát nem pusztán ügyesség, hanem első sorban az általános képzés egyik nélkülözhetetlen tényezője.* Ehhez képest a rajztanításnak az alakbeli viszonyok megértetésére kell irányulnia, a mit az alakok elemzésével és genetikus összeállításával lehet elérni. Így lehet a rajztanításnak helyes alapot vetni, melynek külső módja kezdetben a tanítótól vezetett tömegtanítás, a mely fokozatosan ad helyet a csoport-, s majd az egyéni oktatásnak, a mint a tanítási anyag gazdagodik a szín és árnyék elemeivel, s az elvont, egyszerű alakokat fölváltják az összetettebb, konkrét alakok.

Tárgyilag: a rajzitanitással a képzőművészeteknek s fejlődésük története főbb irányzatainak ismertetése kapcsolandó össze, de mint általánosan képző tárgy, vonatkozásban tartandó a többi tanulmányokkal is.

Formailag: azon főczél mellett, hogy a tanuló saját gondolatait rajzban kifejezni s a másokét megérteni tanulja, mellékcél gyanánt el lesz érve a szemlélet gyakorlása és a kezűgyesség fejlesztése.

Gyakorlati szempontból: az ipari, művészeti, technikai pályákra ad a rajz nélkülözhetetlen előismereteket.

A rajzoktatási szakosztály terjedelmes naplója azzal, hogy a rajzoktatásnak czélját, anyagát és módszerét behatóan kifejti, hivatva van egyelőre pædagogia irodalmunknak egy érezhető hiányát is pótolni. Nem hagyhatom említés nélkül — bár jól tudott dolgot ismétlek, — hogy a szakosztály egységes fölfogásában a Keleti Gusztáv szelleme érvényesül. A kongresszusból kifolyólag alakult Rajztanár-Egyesület lesz hivatva ennek a szellemnek terjesztéséről gondoskodni.

De nem lett volna ez uralkodó irányzat, ha csak a czéhbbeliek foglalkoznak vele. Alexander az összes ülésen, Beöthy Zsolt a Középiskolai Szakosztályban hangoztatják, hogy csupán az irodalmi képzéssel egyoldalú marad az ifjúság æsthetikai nevelése, ki kell egészíteni a rajzzal. Komócsyné a családi nevelési szakosztályban fejtegeti behatóan, hogy mennyivel teljesebb volna æsthetikai szempontból a leánygyermek nevelése, ha az egyoldalú zenei képzés helyét a rajz, festés, mintázás foglalná el. A polgáriskolai szakosztályban Taschek Gyula tör lándsát a helyes rajzitanitási módszer mellett. Az ipariskolai szakosztályban, a melyben a dolog természeténél fogva majdnem minden előadás reflectál a rajzra, még két külön előadás teszi tárgyává a rajzoktatást, és jellemző, hogy a hol a szakszerű gyakorlatiasság szempontjának uralmát várnók, az előadók a rajz általánosan képző és ízlést fejlesztő hatását emelik ki első sorban és hangsúlyozzák, hogy csak akkor térjen át a tanítás a szakrajzra, a mikor a rajzitanítás általános szempontjai szerint megalkotott alap le van rakva.

Nehéz megállanom T. Társaság, hogy ismertetésemet itt meg szakítsam, hogy említetlenül hagyjam azt a sok vonzó, derék gondolatot, mely a kongresszuson fölmerült és tárgyalatott. De viszont, ha tovább megyek, nehéz volna megállapítanom a határt, a hol

megállhatok. Mert olyan erővel, hogy keresés nélkül is észrevétesék magukat, csak a fölsorolt irányzatok uralkodtak. Ezek adták meg a kongresszus jellemét. Mert *egységes jelleme* volt ennek a kongresszusnak, a mely majdnem 5000 magyar tanítót egyesített a kisdédövótól egész a közoktatásügy miniszteréig. Az, a miért elnökünk — a kongresszus elnöke is — fáradott, a mit remélt, hogy közös szellemben egyesítse a magyar tanítóságot, az beteljesült. Beteljesült abban a magasztos értelemben, a melyet az előkészítő bizottság egyik fölhívása fejezett ki a következő szavakban: «A nemzet ereje polgárainak szellemi és erkölcsi erejében áll. Keresni és fölismerni azon erőket, melyek a mult dicsőségének tényezői voltak s azokat ápolni és fejleszteni; leküzdeni azokat, melyek a mult csapásait idézték elő, és elültetni azokat, melyekből a jövő dicsősége sarjadzhatik ki: ezek ama feladatok, melyek a nemzeti nevelés minden tényezőjének közös gondját képezik. Ezek ama feladatok, a melyeknek ápolása végighúzódik a nevelésen a gagyogó gyermekkortól az érett ifjúkorig; a melyek a sokféle iskolát egy közös egészbe fűzik össze, a mely a nemzeti nevelés nagy organuma.»

De nemcsak ezért a szellemért lehetünk büszkék a kongresszusra, hanem az egész munkáért, a melyek végzett és a mely le van téve a Naplóba. Méltó emléke ez a magyar tanítóság szakértelmének és ügyszeretetének. Teljesen igazolja az elnök záróbeszédének azon szavait, hogy: «e kongresszus népeességben és buzgalomban, eredményekben és eszmékben, komolyságban és méltóságban kiállja a versenyt a művelt világnak bármely nagy gyülekezetével.»

Ezzel befejezem ismertetésemet, de valószínűnek tartom, hogy társaságunk még gyakran fog foglalkozni a kongresszus határozataival. Társaságunk nem csak elnöke és tagjai által vett döntő részt a kongresszus megalkotásában, hanem iránya következtében úgy tekinthető, mint a kongresszus szellemi örököse. Igaz, hogy a kongresszus küldött ki egy végrehajtó bizottságot, de az a bizottság nem örökéletű, s a kongresszus határozatainak végrehajtása körülbelül egy évszázad munkája lenne. Maguk a határozati javaslatok benyújtói is, annak tudatában, hogy momentán végrehajtásról nem lehet szó, többen indítványozták, hogy javaslataik tétessenek át a Pædagogiai Társasághoz. Valószínű, hogy a végrehajtó bizottság, midőn a javaslatokat számba veszi, kiválasztván a már szervezett szakegysületekre

tartozókat, a többinek nagyobb részére nézve azt az eljárást fogja követni.

Ezen előzetes ismertetéssel czéлом volt a t. kartársak figyelmét fölhívni a kongresszusi naplóra, mely ezt a figyelmet teljes mértékben megérdemli, s a vele való foglalkozást meg fogja jutalmazni.

KOVÁCS JÁNOS.

A TÁRSADALOM A NÉPOKTATÁS SZOLGÁLATÁBAN.

Felolvasta a szerző a Magy. Pæd. Társaság ápr. 14-iki ülésén.

Az állam alapja a physikai munkát végző nagy széles népréteg, a köznép, «a pyramis alja». A közép és felső oktatás csak közvetve a nemzet ügye (? — *Szerk.*), az alsó közvetlenül az, a mennyiben a magasabb iskolázás közvetve hat a társadalmi és politikai súlyban egyre növekvő nagy tömegekre, a népoktatás pedig közvetlenül. Ennélfogva nem lehet közömbös előttünk, hogy kiknek legyen befolyásuk a népoktatásra.

A befolyás gyakorlására jogosítottak között az első hely a szülőt illeti, a ki gyermekében tovább él. Természettől nyert elidegeníthetetlen joga van neki a nevelésre, ugyanabból a forrásból származik kötelessége is. A második hely az államé. Az összeséget magában foglaló államnak, illetőleg az összeséget képviselő államhatalomnak a békés fejlődés érdekében kötelessége örködni a felett, hogy a szülőknek czélszerűségi tekintetektől, lehet hogy csak ideiglenesen az iskolákra ruházott joga egyoldalulag ki ne használtassék, az iskola a társadalmi bomlás melegágyává ne váljék. Az államot tehát megilleti a cél kitűzésének joga; övé a legfőbb ellenőrzés gyakorlásának joga is. Ennyit az oktatás szabadsága legtűzösebb barátjának is el kell ismernie; jóval túlmenni e határvonalon s az iskolát egészen az állam részére foglalni le, a nevelés céljai szempontjából nem ajánlatos dolog. Elméletben az állam mindnyájan vagyunk, a gyakorlatban azonban az állam azonossá válik az ellentétes eszmék és érdekek küzdelméből győztesként kikerült kormányval. Mint minden élő szervezetnél, az államnál (kormánynál) is a fő az élet. Minden kormány az emberi életkor legvégső határáig akar élni, sőt még azon is túl egy kevéssel. És ki venné ezt tőle rossz néven? Messzebb menő céljai vannak, a melyeknek megvalósítására a lehető leghosszabb élet kell. A hosszú élet biztosítására keresi az eszközöket és ha ellentállásra nem talál, az iskolát is ezek közé sorozza, miként Belgium és Franciaország példái mutatják. Pedig ha valami, az iskola nincs helyén a hatalmi esz-